

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

จากวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 จนมาถึงปัจจุบันวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจครั้งใหม่ในปี 2551 ส่งผลให้เกิดสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ผลสืบเนื่องจากปัจจัยลบความไม่มั่นคงของสถานการณ์ทางการเมือง การปิดสนามบิน มาจนถึงวิกฤตเศรษฐกิจโลก ยิ่งส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจของประเทศไทยอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นธุรกิจการส่งออก การท่องเที่ยวที่คาดว่าจะมีความหวัง ตัวขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจ ได้แก่ การลงทุนภาคเอกชน การลงทุนภาครัฐ การบริโภค การส่งออก-นำเข้า ล้วนได้รับผลกระทบอย่างทั่วหน้า แต่อย่างไรก็ตามรัฐบาลสมัยปัจจุบันพยายามที่จะนำนโยบายต่าง ๆ มาแก้ไขปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องนโยบายทางเศรษฐกิจ นโยบายทางสวัสดิการสังคม เพื่อบรรเทาปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน คงไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าวิกฤตเศรษฐกิจในครั้งนี้ เป็นผลสืบเนื่องมาจากวิกฤตเศรษฐกิจของประเทศมหาอำนาจยักษ์ใหญ่อย่างสหรัฐอเมริกา ประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศคู่ค้า และตลาดส่งออกหลักที่สำคัญของประเทศไทย มีผลทำให้รายได้ของประเทศไทยลดลง เนื่องจากยอดการส่งออกลดลง ข้าราชการยังส่งผลกระทบต่อตลาดแรงงานในประเทศคือ มีผลต่อการจ้างงาน การเลิกจ้าง การว่างงาน การลดกำลังแรงงาน ลดชั่วโมงการทำงาน ทั้งนี้ นายจ้าง ลูกจ้าง และรัฐต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของตนเอง

ปัจจุบันประเทศไทยมีแนวโน้มการดำเนินเศรษฐกิจภายใต้ลัทธิเศรษฐกิจการเมืองแบบเสรีนิยมประชาธิปไตย ภายใต้การนำของรัฐบาลนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ พรรคประชาธิปัตย์ โดยพรรคการเมืองไทยส่วนใหญ่เป็นพรรคแนวเสรีนิยมประชาธิปไตย ประเทศไทยมีความพยายามที่จะพัฒนาเศรษฐกิจตามทฤษฎีการเจริญเติบโต (โชคชัย สุทธาเวช, 2552, น. 3) ซึ่งประเทศกำลังพัฒนา นำมาใช้เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มในการผลิตสินค้าและบริการ และนำไปสู่รายได้ ความมั่นคงของชาติ หากการพัฒนาเศรษฐกิจตามทฤษฎีนี้มีความสมดุล ก็จะทำให้เกิดความเสมอภาคกันทั้งในส่วนกลาง และส่วนภูมิภาค นั่นคือ เมืองหลักและเมืองรองจะได้รับการพัฒนาที่ไม่แตกต่างกันเกินไป ในทางตรงข้ามหากการพัฒนาเกิดขึ้นอย่างไม่สมดุล จะทำให้เกิดความแตกต่างกันและเกิดปัญหาตามมา เช่น ปัญหาชุมชนเมืองกับชนบท ศูนย์กลางกับภูมิภาค ปัจจุบันประเทศไทยก็กำลังประสบปัญหานี้ ความแตกต่างอย่างมากระหว่างชุมชนเมืองกับชนบท ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเศรษฐกิจ

การเมือง การศึกษา การเข้าถึงเทคโนโลยีสมัยใหม่ ปัญหาความยากจน การอพยพย้ายถิ่นเพื่อหางานทำจากชนบทเข้าสู่เมือง ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา ซึ่งเกิดจากการพัฒนาที่ไม่สมดุลนั่นเอง ต่อมาภายหลังจึงเริ่มมีการนำแนวคิดใหม่มาใช้ ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ไพฑูริย์ สุทธาเวศ, 2552, น. 3) โดยให้ความสำคัญในเรื่องของความพอประมาณ ความพอเพียง การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง และความไม่ประมาท โดยคำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการกระทำ ไม่เพียงแค่นั้นในเรื่องของเศรษฐกิจเท่านั้น ไม่ว่าจะเรื่องใดก็ตาม หากมีความสมดุลเกิดขึ้นแล้วนั้น ย่อมสามารถพัฒนาให้เกิดความเจริญที่ยั่งยืนได้ ตามทฤษฎี Sustainable development (ไพฑูริย์ สุทธาเวศ, 2552, น. 3) เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนทั้งในทางเศรษฐกิจ และสังคม เน้นความยั่งยืนของชุมชนและวัฒนธรรม การรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การเน้นความสุขมวลรวมประชาชาติ (Gross National Happiness) แต่ในโลกแห่งความเป็นจริง ในยุคทุนนิยมที่มีความเข้มข้น และร้อนแรงดังเช่นปัจจุบัน ประเทศไทยก็คงไม่สามารถที่จะปฏิเสธหรือหลีกเลี่ยงระบบทุนนิยมตามกระแสโลกาภิวัตน์ไปได้ ทุกประเทศต้องพยายามที่จะปรับตัว พัฒนาตนเองเพื่อความอยู่รอด และความได้เปรียบทางการแข่งขันในการทำธุรกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศกำลังพัฒนาที่ต้องอาศัย และพึ่งพิงด้านต่าง ๆ เช่น เงินลงทุน เทคโนโลยี ตลาดการค้า จากประเทศที่พัฒนาแล้ว หรือประเทศมหาอำนาจ ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากประเทศจีน ประเทศยักษ์ใหญ่อีกประเทศที่ปกครองด้วยระบบสังคมนิยม พรรคคอมมิวนิสต์ได้ก้าวเข้ามาสู่ตลาดการแข่งขันทางธุรกิจ โดยการเข้าสู่เวทีการค้าโลกอย่าง WTO (World Trade Organization) ในปี พ.ศ. 2544 แสดงให้เห็นถึงการปรับตัว และอิทธิพลการขยายตัวของระบบทุนนิยมได้อย่างชัดเจน

สำหรับประเทศไทยธุรกิจการส่งออก ถือเป็นรายได้ที่สำคัญของประเทศ ซึ่งประเทศคู่ค้าที่สำคัญของประเทศไทย คือ ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศญี่ปุ่น และประเทศจีน ตามลำดับ (ตารางที่ 1.1)

ตารางที่ 1.1

ข้อมูลตลาดส่งออก 10 อันดับแรกของไทยรายประเทศ

อันดับที่	ประเทศ	มูลค่า : ล้านบาท					อัตราการขยายตัว (%)				
		2548	2549	2550	2550 (ม.ค.-พ.ย.)	2551 (ม.ค.-พ.ย.)	2548	2549	2550	2550 (ม.ค.-พ.ย.)	2551 (ม.ค.-พ.ย.)
1	สหรัฐอเมริกา	16,996.64	19,449.60	19,194.77	17,524.14	18,897.38	9.64	14.43	-1.31	-2.13	7.84
2	ญี่ปุ่น	15,089.85	16,385.90	17,976.91	16,463.23	18,787.21	11.85	8.59	9.71	9.68	14.12
3	จีน	9,167.55	11,727.95	14,821.71	13,383.72	15,327.30	28.88	27.93	26.38	26.25	14.52
4	สิงคโปร์	7,689.15	8,357.22	9,535.58	8,781.03	9,520.22	9.42	8.69	14.10	12.67	8.42
5	มาเลเซีย	5,821.92	6,613.62	7,788.51	7,079.73	9,421.53	9.59	13.60	17.76	16.38	33.08
6	ฮ่องกง	6,165.34	7,166.74	8,580.73	7,802.26	9,208.16	24.82	16.24	19.73	19.79	18.02
7	ออสเตรเลีย	3,174.55	4,349.60	5,720.43	5,261.64	7,393.21	28.64	37.01	31.52	33.20	40.51
8	อินโดนีเซีย	3,982.86	3,313.19	4,751.58	4,333.13	6,034.00	23.85	-16.81	43.41	42.52	39.25
9	เวียดนาม	2,363.80	3,074.97	3,799.78	3,411.77	4,695.69	25.97	30.09	23.57	20.68	37.63
10	เนเธอร์แลนด์	2,774.21	3,237.45	3,798.10	3,479.63	3,917.34	6.83	16.70	17.32	18.68	12.58
รวม 10 รายการ		73,225.9	83,676.2	95,968.1	87,520.3	103,202.1	15.24	14.27	14.69	14.17	17.92
รวมอื่น ๆ		37,711.8	46,044.2	56,127.1	51,316.8	63,034.3	14.42	22.10	21.90	22.42	22.83
รวมทุกประเทศ		110,937.66	129,720.43	152,095.22	138,837.09	166,236.39	14.96	16.93	17.25	17.09	19.73

ที่มา: สรุปสถานการณ์ส่งออกปี 2551 ข้อมูลตลาดส่งออก 10 อันดับแรกของไทยรายประเทศ, โดย บริษัท วีเซิร์ฟ โลจิสติกส์, 2552, สืบค้นเมื่อ
วันที่ 20 พฤษภาคม 2552, จาก <http://www.v-servelogs.com>

ประเทศสหรัฐอเมริกา รวมไปถึงประเทศในกลุ่มยุโรปให้ความสำคัญในเรื่องของมาตรฐานแรงงาน โดยมีพื้นฐานจากมาตรฐานแรงงานหลักของ ILO (International Labour Organization) นอกจากนี้ประเทศสหรัฐอเมริกามีความพยายามที่จะผลักดันให้ระบุเรื่องแรงงานในบทบัญญัติของ GATT (General Agreement on and Trade) รวมไปถึงเวที WTO ถึงแม้จะไม่สำเร็จ แต่ ILO ก็เข้ามามีบทบาทเรื่องมาตรฐานแรงงานมากขึ้น ประเทศสหรัฐอเมริกามีบทบาทสำคัญในตลาดโลก พยายามออกนโยบายและมาตรการคุ้มครองผู้ผลิตและผู้ใช้แรงงาน ถึงแม้ไม่สามารถผลักดันให้ WTO เข้ามาจัดการ แต่ก็มีการจัดทำข้อตกลงการค้าเสรีแบบทวิภาคี (FTA : Free Trade Agreement) กับประเทศต่าง ๆ โดยนำประเด็นเรื่องมาตรฐานแรงงานลงไว้ในข้อตกลง เป็นเงื่อนไขการนำเข้าสินค้าจากประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะประเทศกำลังพัฒนา

จากเงื่อนไขการนำเข้าสินค้าจากประเทศต่าง ๆ ของประเทศสหรัฐอเมริกา ทำให้ประเทศไทยต้องปรับตัว อุตสาหกรรมที่จะได้รับผลกระทบในอันดับต้น ๆ ได้แก่ อุตสาหกรรมการผลิตเครื่องนุ่งห่มรองเท้าและของเด็กเล่น อิเล็กทรอนิกส์ อัญมณี แขนเยือกแข็ง เฟอร์นิเจอร์ ผลิตภัณฑ์จากการเกษตร (สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ, 2552) ปัจจุบันนอกจากการแข่งขันกันทางด้านราคาและคุณภาพของสินค้า ยังไม่เพียงพอ ผู้ผลิตสินค้าต้องคำนึงถึงความต้องการของผู้บริโภค ผู้ซื้อ ซึ่งปัจจุบันได้มีการให้ความสำคัญในเรื่องมาตรฐานแรงงาน (Labour Standard) และความรับผิดชอบต่อสังคม (Social Responsibility) มากขึ้น คณะรัฐมนตรีในรัฐบาลนายกรัฐมนตรีทักษิณ เล็งเห็นถึงประโยชน์และความสำคัญในเรื่องของมาตรฐานแรงงานและความรับผิดชอบต่อสังคมดังกล่าว จึงมีมติเมื่อวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2544 (กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน, 2545, น. 15) อนุมัติโครงการพัฒนามาตรฐานแรงงานไทยเพื่อเป็นการส่งเสริมการค้าเสรี โดยมีกรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน กระทรวงแรงงานเป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินการ และมีการประกาศใช้มาตรฐานแรงงานไทย TLS 8001-2003 (มรท. 8001-2546) เพื่อความรับผิดชอบต่อสังคมของธุรกิจไทย (TCSR : Thai Corporate Social Responsibility) เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2546 (กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน, 2550, น. 3) เป้าหมายเพื่อสนับสนุนให้มีการจัดการแรงงานให้สอดคล้องกับมาตรฐานแรงงานสากล (International Labour Standard) เพื่อเป็นการสร้างโอกาสการแข่งขันทางการค้าในเวทีโลก รวมไปถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตแรงงานไทยสู่ความเป็นสากล ปัจจุบันมีสถานประกอบการเข้าร่วมโครงการจำนวน 1,074 แห่ง จาก 59 จังหวัด จำนวนลูกจ้าง 937,986 คน (กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน, 2552) ได้รับการรับรองระดับพื้นฐาน 448 แห่ง (ตารางที่ 1.2) การรับรองระดับสมบูรณ์ 626 แห่ง (ตารางที่ 1.3)

ตารางที่ 1.2

ข้อมูลจำนวนสถานประกอบการที่ได้รับการรับรอง มรท. 8001-2546

ระดับพื้นฐาน จำแนกตามประเภทอุตสาหกรรม

ประเภทอุตสาหกรรม	จำนวน (แห่ง)	จำนวนลูกจ้าง (คน)
การขนส่ง สถานที่เก็บสินค้าและการคมนาคม	2	676
การขนส่ง การขายปลีก การซ่อมแซมยานยนต์ จักรยานยนต์ ของใช้ส่วนบุคคลและของใช้ใน ครัวเรือน	23	5,960
การทำเหมืองแร่และเหมืองหิน	1	22
การบริการด้านสุขภาพและสังคม	3	1,748
การผลิต	399	503,569
การไฟฟ้า แก๊ส และการประปา	1	38
การให้บริการชุมชน สังคมและบริการส่วนบุคคล อื่น ๆ	3	644
เกษตรกรรม การล่าสัตว์ และการป่าไม้	1	33
ตัวกลางทางการเงิน	1	3
บริการด้านอสังหาริมทรัพย์ การให้เช่าและบริการ ทางธุรกิจ	10	1,565
โรงแรมและภัตตาคาร	4	2,678
รวม	448	516,936

ที่มา: ข้อมูลสถานประกอบการที่ได้รับการรับรอง มรท. 8001-2546, โดย สำนักพัฒนามาตรฐาน
แรงงาน, กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน, 2552, สืบค้นเมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม 2552, จาก
<http://tls.labour.go.th>

ตารางที่ 1.3

ข้อมูลจำนวนสถานประกอบการที่ได้รับการรับรอง มรท. 8001-2546

ระดับสมบูรณ์ จำแนกตามประเภทอุตสาหกรรม

ประเภทอุตสาหกรรม	จำนวน (แห่ง)	จำนวนลูกจ้าง (คน)
การก่อสร้าง	2	3
การขนส่ง สถานที่เก็บสินค้าและการคมนาคม	5	840
การขายส่ง การขายปลีก การซ่อมแซมยานยนต์ จักรยานยนต์ ของใช้ส่วนบุคคลและของใช้ใน ครัวเรือน	31	4,432
การทำเหมืองแร่และเหมืองหิน	4	626
การบริการด้านสุขภาพและสังคม	2	160
การประมง	1	290
การผลิต	564	411,535
การให้บริการชุมชน สังคมและบริการส่วนบุคคล อื่น ๆ	3	619
เกษตรกรรม การล่าสัตว์ และการป่าไม้	2	176
ตัวกลางทางการเงิน	1	41
บริการด้านอสังหาริมทรัพย์ การให้เช่าและบริการ ทางธุรกิจ	8	2,192
ไม่ระบุ	3	136
รวม	626	421,050

ที่มา: ข้อมูลสถานประกอบการที่ได้รับการรับรอง มรท. 8001-2546, โดย สำนักพัฒนามาตรฐาน
แรงงาน, กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน, 2552, สืบค้นเมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม 2552, จาก
<http://tls.labour.go.th>

ข้อกำหนดที่สำคัญในการนำมาตรฐานแรงงานไทย มรท. 8001-2546 ไปปฏิบัตินั้น
เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตการทำงานของผู้ใช้แรงงานโดยตรง การปรับตัวและเตรียมความพร้อม
ในการปฏิบัติตามมาตรฐานแรงงานไทยนั้นมีความเกี่ยวข้องกันทั้ง 3 ส่วน ได้แก่ ลูกจ้าง นายจ้าง

และรัฐ ข้อกำหนดต่าง ๆ จึงได้ถูกกำหนดขึ้นโดย กระทรวงแรงงาน ร่วมกับองค์การนายจ้าง องค์กรลูกจ้าง โดยให้สถานประกอบการใช้เป็นแนวทางปฏิบัติต่อแรงงานด้วยความสมัครใจ โดยกำหนดเป็นนโยบายความรับผิดชอบต่อสังคม แรงงาน และมีการจัดการให้เป็นไปตามนโยบาย

ดังนั้นการศึกษาถึงคุณภาพชีวิตของแรงงานในสถานประกอบการที่มีการจัดทำมาตรฐานแรงงานไทย จึงเป็นปัญหาที่น่าสนใจในการศึกษาค้นคว้าวิจัย จากเป้าหมายในการจัดทำมาตรฐานแรงงานไทย กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน กระทรวงแรงงาน คือ เรื่องของความรับผิดชอบต่อสังคม การพัฒนาคุณภาพชีวิตแรงงานไทยสู่ความเป็นสากล แท้จริงแล้วเมื่อได้มีการจัดทำมาตรฐานแรงงานไทยในสถานประกอบการ คุณภาพชีวิต สภาพการทำงาน ความเป็นอยู่ ครอบครั้ว ความสมบูรณ์ทางร่างกาย อารมณ์และจิตใจ การอยู่ร่วมกันในสังคม ตลอดจนปัจจัยอื่น ๆ ที่ส่งผลต่อการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ได้รับการพัฒนาอย่างถูกต้อง เหมาะสม มีประสิทธิภาพหรือไม่ อย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสภาพการทำงานของแรงงานในสถานประกอบการที่จัดทำ มรท. 8001-2546
2. เพื่อศึกษาคุณภาพชีวิตของแรงงานในสถานประกอบการที่จัดทำ มรท. 8001-2546
3. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการทำงานของแรงงานในสถานประกอบการตามข้อกำหนดของมรท. 8001-2546

ขอบเขตของการศึกษา

ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาสภาพการทำงาน คุณภาพชีวิต และแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการทำงานของแรงงานในสถานประกอบการที่จัดทำมรท. 8001-2546 และได้รับการรับรองในระดับสมบูรณ์ กรณีศึกษาอุตสาหกรรมผลิตเครื่องนุ่งห่ม บริษัท A ซึ่งได้รับการรับรองมาตรฐานแรงงานไทย ระดับสมบูรณ์ โดยใช้หลักแนวคิดทฤษฎีคุณภาพชีวิตในการทำงาน (Quality of Work Life) ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์ (Maslow's Need Hierarchy) แนวคิดการ

ให้ความคุ้มครองตามกฎหมาย (Protective Legislative) แนวคิดการจัดการทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Management) การรวบรวมข้อมูล การทบทวนวรรณกรรม รวมไปถึงผล การศึกษาที่เกี่ยวข้อง เชื่อมโยงกับการสำรวจโดยแบบสอบถาม และการสัมภาษณ์แรงงานใน สถานประกอบการ

ขอบเขตด้านประชากร

พนักงานบริษัท A ซึ่งได้รับการรับรองมาตรฐานแรงงานไทย ระดับสมบูรณ์ ตำแหน่ง พนักงานฝ่ายผลิต จำนวนพนักงานทั้งหมด 800 คน

คำจำกัดความ

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ให้คำจำกัดความของคำต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจ ร่วมกัน ดังนี้

สภาพการทำงาน หมายถึง วันทำงาน เวลาทำงาน เวลาพัก วันหยุดประจำสัปดาห์ วันหยุดตามประเพณี วันหยุดพักผ่อนประจำปี อัตราค่าจ้าง และสวัสดิการต่าง ๆ ที่ สถานประกอบการจัดให้กับพนักงาน

คุณภาพชีวิตการทำงาน - Quality of Work Life หมายถึง การกินดีอยู่ดี มีร่างกายที่ แข็งแรง ไม่เจ็บป่วย ไม่เป็นโรค มีทัศนคติที่ดีต่องานและเพื่อนร่วมงาน มีสุขภาพจิตที่ดี ร่าเริง แจ่มใส ไม่เครียด ไม่หงุดหงิด ไม่มีปัญหาหุนหันร้ายจิตใจ เช่น ปัญหาหนี้สิน มีความมั่นคงของชีวิต มีสวัสดิการและสภาพแวดล้อมในการทำงานดี ความเป็นอยู่ทางสังคมดี และมีจิตสำนึกที่ดี รู้สึกพอใจในสิ่งที่มีอยู่ โดยนิยามองค์ประกอบคุณภาพชีวิตคนทำงานในสถานประกอบการ 6 ด้าน ดังนี้

1. ด้านร่างกาย หมายถึง การมีสภาพร่างกายที่สมบูรณ์ แข็งแรง ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ สามารถจัดการความเจ็บป่วยเล็กน้อยได้ ผ่อนคลายความเครียด กระฉับกระเฉงในการทำงาน มี กำลังเพียงพอในการทำงาน ออกกำลังกายและพักผ่อนอย่างเพียงพอ

2. ด้านจิตใจ หมายถึง การมีสุขภาพจิตดี สบายใจ ไม่ซึมเศร้า มีทัศนคติที่ดี มองโลกในแง่ดี พึ่งพอใจในตนเอง ยอมรับและเพียงพอในสิ่งที่มี มีกำลังใจในการทำงาน ไม่มี ความกดดัน และมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจเมื่อมีความทุกข์

3. ด้านสัมพันธภาพทางสังคม หมายถึง การมีความเชื่อมั่นศรัทธาต่อเพื่อนร่วมงาน มีการพึ่งพาอาศัย และช่วยเหลือกันในการทำงาน มีความสามารถติดต่อสื่อสารกับผู้อื่น ร่วมสร้างบรรยากาศการทำงานที่ดี ยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และเข้าร่วมในกิจกรรมพิเศษที่สถานประกอบการจัดให้

4. ด้านสิ่งแวดล้อม หมายถึง การมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินทั้งในสถานที่ทำงานและระหว่างการเดินทางจากบ้านไปทำงาน มีที่ทำงานปลอดภัย สะอาด สามารถเดินทางได้สะดวก มีแหล่งบริการและอำนวยความสะดวกในที่ทำงาน มีกฎระเบียบและวันหยุดที่เหมาะสม มีอุปกรณ์ในการทำงานที่ทันสมัยเพียงพอ

5. ด้านจิตวิญญาณ หมายถึง การมีอิสระในการทำงาน การได้รับการยอมรับและชื่นชมจากผู้บริหารและเพื่อนร่วมงาน มีความภาคภูมิใจและพึงพอใจในงานที่ทำ มีความตั้งใจที่จะคงอยู่ในงาน มีความเชื่อมั่นและศรัทธาในการบริหารจัดการของผู้บริหาร มีความตั้งใจทำงานอย่างเต็มกำลัง ตลอดจนการมีโอกาสได้ใช้ และพัฒนาความรู้ความสามารถของตนเองในการทำงาน

6. ด้านความมั่นคงในชีวิต หมายถึง การมีรายได้ที่เหมาะสมกับความรู้ความสามารถ เพียงพอกับค่าใช้จ่าย มีเงินออมเมื่อเกษียณจากงาน มีสวัสดิการที่ดี มีการเลื่อนปรับตำแหน่ง ขึ้นเงินเดือนตามความสามารถเพื่อประกันความมั่นคงในงาน

มาตรฐานแรงงานไทย มรท. 8001-2546 -Thai Labour Standard เป็นมาตรฐานแรงงานไทย ที่มีข้อกำหนดเกี่ยวกับความรับผิดชอบทางสังคมของธุรกิจไทย สถานประกอบการจะแสดงถึงความรับผิดชอบต่อสังคม ด้วยการพัฒนาระบบการจัดการแรงงานขึ้นในสถานประกอบการนั้น ๆ ความรับผิดชอบต่อสังคมของสถานประกอบการต้องครอบคลุมการปฏิบัติต่อลูกจ้างในเรื่องต่อไปนี้

1. ข้อกำหนดทั่วไป
2. ระบบการจัดการ
3. การใช้แรงงานบังคับ
4. ค่าตอบแทนการทำงาน
5. ชั่วโมงการทำงาน
6. การเลือกปฏิบัติ
7. วินัยและการลงโทษ
8. การใช้แรงงานเด็ก

9. การใช้แรงงานหญิง
10. เสรีภาพในการสมาคมและการร่วมเจรจาต่อรอง
11. ความปลอดภัย อาชีวอนามัย และสภาพแวดล้อมในการทำงาน
12. สวัสดิการ